

УДК 323:321
doi: 10.15421/1717113

«Pax Technica»: політико-філософська рефлексія впливу інтернет-мереж на природу публічної сфери й демократичного врядування

О. В. Славіна

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

Шляхом проведення епістемологічної оцінки в статті здійснено спробу подолання утопічних й дистопічних міркувань, які превалюють в судженнях щодо впливу Інтернету на організацію публічної сфери, а також проведено постмодерністський перегляд теорії Ю. Габермаса з точки зору сучасної медіа-революції. Обґрунтовано формування не-егалітарної мережевої публічної сфери, яка постає як паралельні дискурсивні арени, на яких члени соціальних груп виробляють і розповсюджують контрдискурси, що в свою чергу дозволяє їм формувати опозиційні інтерпретації власних ідентичностей, інтересів та потреб.

Зроблено висновок про те, що демократія виявляє себе не стільки в кібер-просторі, скільки через реальну структуру суспільних відносин, що дозволяє виконувати ряд завдань, серед яких розвиток інституту громадського діалогу та формування соціальної солідарності. Разом з тим вказано, що відбувається значне послаблення символічної влади традиційних відправників повідомлень (інститутів влади), що здійснюють управління за допомогою історично закованих соціальних практик (як-то: політична ідеологія, релігія, традиційні цінності).

Вказано на ряд факторів, які компрометують репрезентативність віртуальної сфери, а саме: нерівність доступу до інформації, фрагментація політичного дискурсу, мімікрія до існуючої політичної культури, а не створення нової. Підкреслено вагому перспективу в розробці життєздатних варіантів цифрового майбутнього й конфігурації моделей позитивних зрушень.

Ключові слова: політична комунікація; віртуалізація; мережева публічна сфера; комунікативна раціональність; деліберативна демократія; Інтернет Речей; гібридні дискурсивні практики

«Pax Technica»: political and philosophical reflection on the nature of public sphere and democratic governance influenced by online networks

O. V. Slavina

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Through an epistemological assessment, the article attempts to overcome utopian and dystopian considerations, which prevail in judgments about the influence of the Internet on the organization of the public sphere, as well as carries out a postmodern revision of Habermasian theory from the point of view of the modern media revolution. The study substantiates the formation of a non-egalitarian network public sphere, which manifests itself as parallel discursive arenas, where members of social groups produce and disseminate counter-discourses. This in turn allows them to formulate oppositional interpretations of their own identities, needs and interests. It is concluded that democracy manifests itself not so much in cyber-space as it does through the real structure of social relations, which allows performing a number of tasks, namely: to develop the institution of public dialogue and to form social solidarity. At the same time, it is pointed out that there is a significant weakening of the symbolic power of traditional communicators (power institutions) that govern with the help of historically coded social practices (such as political ideology, religion, traditional values).

At the same time the study demonstrates that each of the advantages of the Internet could be construed as a disadvantage. There are a number of factors that compromise the representativeness of the virtual sphere, namely: the inequality of access to information, the fragmentation of political discourse, mimicry to the existing political culture, and not the creation of a new one. Moreover, the modern public sphere is deeply wounded by the intrusion of PR, which violates the claim to truthfulness and marks the abandonment of criteria of rationality which once shaped public argument.

The article underlines a significant perspective in the development of viable options for the digital future and models for making positive changes. On the one hand there is the vision of the electronic agora made possible by new technology and implemented through decentralized networks. And from the other hand there is a misgiving about the way electronic communications media already have pre-empted public discussions by turning media content into commodities. But somehow or other the digital public sphere may be richer and more complicated than the existing literature suggests.

Keywords: political communication; virtualization; network public sphere; communicative rationality; deliberative democracy; Internet of Things; hybrid discursive practices

Цитування даної статті: Славіна О. В. «Pax Technica»: політико-філософська рефлексія впливу інтернет-мереж на природу публічної сфери й демократичного врядування / О. В. Славіна // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 8. – С. 50-57. doi: 10.15421/1717113

Citation of this article: Slavina, O. V., 2017. «Pax Technica»: polityko-filosofs'ka refleksiya vplyvu internet-merezh na pryrodu publichnoyi sfery y demokratychnoho vryaduvannya [«Pax Technica»: political and philosophical reflection on the nature of public sphere and democratic governance influenced by online networks]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 8, 50-57. doi: 10.15421/1717113 (in Ukrainian).

Received: 26.06.2017

Accepted: 27.07.2017

«Рах Technica»: політико-філософська рефлексія впливу інтернет-сетей на природу публичної сфери і демократического управління

О. В. Славина

Дніпровський національний університет ім. О. Гончара, Дніпр, Україна

Путем проведения эпистемологической оценки в статье предпринята попытка преодоления утопических и дистопических соображений, которые преобладают в суждениях о влиянии Интернета на организацию публичной сферы, а также проведен постмодернистский пересмотр теории Ю. Хабермаса с точки зрения современной медиа-революции. Обосновано формирование негалитарной сетевой публичной сферы, которая проявляет себя как параллельные дискурсивные арены, где члены социальных групп производят и распространяют контрдискурсы, что в свою очередь позволяет им формулировать оппозиционные интерпретации собственных идентичностей, потребностей и интересов.

Сделан вывод о том, что демократия проявляется не столько в кибер-пространстве, сколько через реальную структуру общественных отношений, которая позволяет выполнять ряд задач, а именно: развивать институт общественного диалога и формировать социальную солидарность. Вместе с тем указано, что происходит значительное ослабление символической власти традиционных коммуникаторов (институтов власти), которые осуществляют управление с помощью исторически закодированных социальных практик (как-то: политическая идеология, религия, традиционные ценности).

Указан ряд факторов, которые компрометируют репрезентативность виртуальной сферы, а именно: неравенство доступа к информации, фрагментация политического дискурса, мимикрия по отношению к существующей политической культуре, а не создание новой. Подчеркнута весомая перспектива в разработке жизнеспособных вариантов цифрового будущего и конфигураций моделей для осуществления положительных изменений.

Ключевые слова: политическая коммуникация; виртуализация; сетевая публичная сфера; коммуникативная рациональность; делиберативная демократия; Интернет Вещей; гибридные дискурсивные практики

Виступаючи в Афінах 2013 року, італійський філософ Дж. Агамбен [31] висловив епохальну думку про трансформацію ідеї управління, «в результаті чого традиційний зв'язок між причинами та наслідками зазнає інверсії: замість того, аби управляти причинами, що важко й дорого, уряди вдаються до управління ефектами. ... В той час як передумови треба вивчати, ефекти треба лише виявляти й контролювати». Наслідуючи цю думку, 2014 р. в «The Guardian» з'явилася стаття за авторством Є. Морозова під назвою «Зростання даних та смерть політики» [31], в якій обґрунтовується ідея алгоритмічного управління, в рамках якої розбіжності та конфлікти представляються не як результат неминучих економічних та ідеологічних протистоянь, а як невдалий побічний продукт аналогової епохи, що може бути подоланий шляхом збору даних.

Не випадково 2016 р. Всесвітня правозахисна організація «Amnesty International» опублікувала «Гідність шляхів, за якими технології визначатимуть майбутнє політики, суспільства та прав людини» [40], де йдеться про те, «що в найближчі 10-20 рр. новітні технології радикально змінять суспільство; це буде не що інше, як революція». В статті сказано, що робототехніка, синтетична біологія, штучний інтелект й Інтернет Речей (Internet of Things, IoT) змусять нас переосмислити, що означає конфіденційність, нерівність, політичні заворушення, війна і т.д. Так, наприклад, протягом останніх двох років Європейська комісія вже імплементувала ряд підтримувальних політичних заходів [24], спрямованих на прискорення розвитку IoT та розкриття його потенціалу в Європі: 2015 р. була прийнята Стратегія єдиного цифрового ринку, в 2016 р. опубліковано робочий документ «Промислова Інтерне-

ту речей в Європі», а в 2017 р. запропонована ініціатива «Європейська економіка даних».

У цьому зв'язку доречними видаються міркування Дж. Поркаро, викладені в «Промисловий Інтернет трансформуватиме вироблення політики» [36]. Вчений зазначає, що «процес виробництва політики може бути цілком змінений», і задається питаннями: «Чи залишатимуться політичні партії стандартною формою представництва голосів виборців? Як виглядатимуть політичні кампанії в епоху індустріального Інтернету? Яка організаційна структура зможе найкращим чином спрямувати і застосувати нову інформацію, зібрану через Інтернет?» [36].

Чи означає це, що передвістя, викладені Р. Макбрайдом в роботі «Автоматизована держава» ще 1967 р., виявляться близькими до реальності? Чи трансформується інституційна форма держави загального добробуту в свого роду ощадливий стартап, який послуговується даними для постійного перегляду та налаштування свого підходу до ринку?

Постановка проблеми. Звісно, вплив Інтернету на культуру, бізнес й політику є і буде величезним, але що це означає й означатиме для суспільства? Знайти відповідь на це питання доволі важко, оскільки Інтернет – це не стільки набір взаємопов'язаних посилань та протоколів, що утворюють єдину мережу. Інтернет – це, перш за все, уявна конструкція, лакмусовий папір, на який кожен робить проекції своїх бажань, страхів та фантазій.

Деякі бачать в Інтернеті можливості для просвіти та самостійного зростання, другі – порнографію та азартні ігри, треті – канали для кооперації та встановлення зв'язків, четверті – електронну

комерцію та прибуток. Подібними протиріччями повниться дискурс стосовно більшості аспектів використання Інтернету. Але коли справа починає стосуватися його впливу на демократичні процеси, відповідь здається однотайною: Інтернет – це добре для демократії. Досить згадати лише позицію, викладену у журналі «Wired»: «Цифрові громадяни [Digital Citizens] здаються разюче близькими до ідеалу Джефферсона – вони обізнані, відверті, активні, захоплені свободою, пишуться своєю культурою і віддані вільній нації, в якій вони еволюціонували» [26]. Подібні міркування висловлювали А. Етціоні (Etzioni) в своїй концепції теледемократії («vibrant teledemocracy») [12], К. Гроссман (Grossman) – в теорії електронної республіки («Electronic Republic») [19], Дж. Катц (Katz) – в теоретичних розробках щодо цифрової нації («Digital Nation») [26] та ін.

Аргументи, що наводять адвокати інтернетизації політичного простору, як правило, включають наступні твердження: по-перше, Інтернет знижує вхідні бар'єри для участі у політичному житті та створює додаткові можливості для участі у голосуванні; по-друге, Інтернет сприяє кристалізації політичного діалогу; по-третє, він консолідує спільноти й сприяє розповсюдженню демократії в усьому світі; по-четверте, Інтернет дозволяє організувати більш тісну комунікацію з державними службовцями й при цьому не є підконтрольним урядам.

Подібний дискурс підтримується не тільки ЗМІ й рядом політичних інституцій (як, наприклад, Європейська Комісія), але й вченими, починаючи від Н. Негропонта (Negroponte) [33] до Р. Даля (Dahl) [8]. Виникає питання: а чи немає іншої сторони в цієї медалі? При глибокому вивченні зарубіжної концептосфери виявляється, що протилежна точка зору існує й кристалізується в меседжі, що Інтернет – це загроза для демократії, яка знищує всі традиційні соціальні та політичні інститути.

Що стосується цього дослідження, то ми не беремося стверджувати однозначну позитивну чи руйнівну силу Інтернету. Ми розглядаємо цей інструмент як міцний, революційний і вважаємо, що заперечувати потенціал цієї технології означає спровокувати зворотну реакцію, коли в кінцевому підсумку постануть проблеми з ігноруванням. Наразі наша точка зору відрізняється від неолуддівських поглядів стосовно необхідності зниження технологічності повсякденного і політичного життя, а також від реформістських застережень про появу політично безправного цифрового підкласу.

В певній мірі можемо висловити свою згоду з Елі М. Ноам (Eli M. Noam), директором Колумбійського інституту телеінформації, яка у своїй статті «Чи нашкодить Інтернет демократії?» (з англ. «Will the Internet Be Bad for Democracy?») [34] стверджує, що більшість аналітиків роблять так

звану помилку композиції, тобто плутають мікроповедінку з макрорезультатами: вони вважають, що, якщо щось корисно для окремої людини, то воно також корисно і суспільству в цілому, коли воно це використає. Е.М. Ноам наводить приклад про винайдення автомобіля: якщо сто років тому ми б запитали, чи зможе автомобіль зменшити забруднення, відповідь була б легкою та позитивною: ніяких коней, без відходів на дорогах, без смороду, без сільськогосподарських угідь для вирощування вівса. Але в наші дні ми вже визнаємо, що у сукупності масштабна моторизація погано позначилася на навколишньому середовищі. Друга загальна помилка, про яку каже Е.М. Ноам, – це узагальнюючі висновки: тільки тому, що Інтернет – свіжий подих для розвитку демократії в таких політичних системах, як Північна Корея, Іран й Судан, це не означає, що він буде настільки ж багатобачуючий для Німеччини, Данії чи Сполучених Штатів.

Як підкреслює Е.М. Ноам, «Інтернет нездатен оживити Джексонівську Америку Токвіля. Лінкольна чи Дугласа. Це не Афіни і не Аппенцелль¹. В Інтернеті менше демократії, ніж у цих низькотехнологічних місцях прийняття рішень. Та і кожне з цих місць не існувало насправді, тільки як мета, концепт, натхнення. І в цьому сенсі надії, покладені на Інтернет, – це ще одна ланка в ланцюгу надій. Можливо, наївних, але безумовно, таких, що облагороджують» [34].

У зв'язку з вищенаведеним ми бачимо свою мету, яка буде конкретизована у відповідній частині цієї статті, в тому, аби дослідити вплив Інтернету у його найсучаснішій формі як фактор трансформації природи політичного управління та публічної сфери загалом й інтенсифікації / гальмування демократизації.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема Інтернету й публічної сфери на сьогоднішній день займає постійне місце в дослідницьких програмах й інтелектуальних дискусіях і в майбутньому, на нашу думку, визначатиме русло політичних досліджень у галузі комунікації. Як зазначає П. Далгнер у своїй статті «Інтернет, публічна сфера й політична комунікація: диспропорція й деліберация» [9], саме дестабілізацію політичних комунікаційних систем слід розглядати як контекст для розуміння ролі Інтернету, який сприяє цій дестабілізації. З іншого боку, поняття дестабілізації також може втілювати і позитивний сенс, вказуючи на дисперсію старих моделей, які, можливо, вичерпали свою корисність.

В першу чергу для розгляду цієї проблематики має значення розуміння публічної сфери як сукупності комунікативних просторів, які є середовищем розповсюдження інформації, ідей, дебатів, а також формування політичної волі (тобто суспільної думки). Це простори, в яких традиційні засоби інформації, а в останній час й нові інтерактивні

медіа, займають ключове місце й слугують для полегшення комунікативних зв'язків між громадянами і державою. Основоположними тут є, звісно, тексти Ю. Габермаса [20; 21], розробника концепції публічної сфери («Offentlichkeit») й теорії комунікативної дії, який представив теоретичний горизонт щодо аналізу критичного й демократичного потенціалу цифрових медіа. З огляду на важливість перегляду цієї концепції у сучасних реаліях далі по тексту статті під публічною сферою в диференційованих пізніх сучасних суспільствах, не в останню чергу в контексті національних держав, просякнутих глобалізацією, будемо розуміти множину різних просторів.

В якості відправної точки у концептуалізації публічної Інтернет-сфери вчені вдаються до розробок трьох конститутивних вимірів. Так, структурний аспект пов'язаний з формальними інституційними особливостями. Найбільш очевидно ці дослідження стосуються медіа-організацій, їх політичної економії, питань контролю, фінансування, правового регулювання, яке визначає рамки свободи та обмежень стосовно спілкування. Таким чином, структурний аспект спрямовує нашу увагу на такі класичні демократичні питання, як свобода слова, доступ, динаміка залучення / виключення і т.д. Також структурний аспект вказує на політичні інститути, які служать свого роду «політичною екологією», встановлюючи межі характеру розповсюджуваної інформації й форм вираження. В тому, що стосується Інтернету, структурні дослідження вказують, що «кібергеографія» організована з точки зору соціально-економічних, юридичних, культурних, технічних і навіть веб-архітектурних особливостей, що впливають на рівень доступності мережі для використання громадянами.

Другий напрямок досліджень – це рівень репрезентації – набуває свого значення для розуміння онлайн-контексту публічної сфери. На цьому рівні вченими піднімаються такі питання й проблеми політичної комунікації, як справедливість, точність, повнота, плюралізм поглядів, встановлення порядку денного, ідеологічні тенденції і т.д.

В цьому плані корисно згадати не тільки Ю. Габермаса, а й інших учених, таких як Дж. Дьюї, які стверджують, що «спільнота» має бути концептуалізована як дещо відмінне від простої медіа-аудиторії.

Дослідники вказують, що публікація матеріалів існує як дискурсивні інтерактивні процеси, а атомізовані індивідууми, що лише споживають інформаційні продукти, не є спільнотою. На початку 2000-х з появою індустрії суспільної думки основна увага приділялася сукупній статистиці індивідуальних поглядів (S. Splichal, J. Lewis). І хоча такі підходи теж мають своє застосування, не треба випускати з поля зору класичну ідею про те, що демократія, в кінцевому підсумку, формується гро-

мадянами, які беруть участь у розмові один з одним.

І тут ми підійшли до третього напрямку досліджень – це рівень взаємодії, тобто комунікативних процесів створення смислів, інтерпретації й використання результатів. На цьому рівні деліберация розглядається як соціальний контекст повсякденного життя. Ця взаємодія має своє місце й простір, дискурсивну практику, психокультурні аспекти, і в цьому плані публічна сфера має дуже ліквідну, розтягнуту якість. В термінології П. Ала-суутарі [2] та інших це є третє покоління досліджень мас-медіа, де наукові пошуки поширюються за рамки простого сприйняття і вивчають розповсюдження смислів у більш широких мікроконтекстах повсякденного життя.

Мета дослідження. Слід зауважити, що між-дисциплінарні дослідження, що намагаються пов'язати Інтернет з демократією та політикою, диференціювалися в декілька спеціалізованих галузей. Тож у цій статті не будуть розглядатися питання використання Інтернету у виборчих кампаніях й проблема, так званого, цифрового розриву. Також не буде висвітлено роль діджиталізації публічної сфери в утвердженні демократії в країнах, що розвиваються. Незважаючи на те, що ці питання дуже важливі для розгляду динаміки публічної сфери, вони представляють окремі випадки політичної комунікації, що обговорюються у дослідницькій спільноті як самостійні теми.

Тож мета цього викладу полягатиме в переосмисленні традиційних поглядів на публічну сферу й спробі знайти відповідь на питання: чи дійсно нові медіа привносять нову якість в публічну сферу або ж просто пропонують неглибоку альтернативу аутентичним дискурсивним практикам?

Виклад основного матеріалу. Сучасна політична сфера – це простір, створений публічними дискурсами, що забезпечують певний рівень конвергенції поглядів стосовно питань загального значення, будь-то локальна спільнота, національна держава, супранациональний регіон чи глобальне суспільство. Обмін смислами в ідеалі заснований на аргументації, але на думку З. Папахаріссі (Papacharissi) [35], може бути також імпульсивним, емоційним й опосередкованим за допомогою різних естетичних засобів.

В епоху преси й мовлення публічна сфера була розділена між меншістю ораторів та більшістю слухачів. Поява Інтернету спростувала цей поділ і перетворила всіх на потенційних учасників численних суспільних взаємодій та дебатів. Так, за висловом Р. Девіса (Davis): «Через блоги, YouTube і соціальні мережі, такі як Twitter та Facebook, громадськість перетворилася на оповідачів, репортерів, редакторів й мовників» [11]. Іншими словами, відбувається все те, що Р. Кайс (Kies) охарактеризував як віртуалізацію політичних дебатів [27].

Саме така гіпертекстуальність, взаємопов'яза-

ність, мінливість з точки зору медіа-форм та гнучкість у часі та просторі дозволила дослідникам на початку 1990-х років наполягати на схожості рис Інтернету й моделі відкритої публічної сфери, розробленої Ю. Габермасом. Так, за висловом останнього, публічна сфера проявляється як «множинність більш-менш неофіційних арен, жанрів, мереж, за допомогою яких ідеї та дискусії розповсюджуються по всьому суспільству й до більш формальних органів політичного обговорення й прийняття рішень» [20, с. 184]. З цього випливає висновок, що демократична політика сьогодні передбачає не тільки проведення виборів і корпоративних перемовин: сьогодні обговорення, в тому числі парламентські, повинні спиратися на контекст, який створюється процедурно нерегульованою публічною сферою. Тобто з дискурсивної точки зору, публічна сфера – це середовище необмеженого спілкування, де можуть бути сформульована нова проблематика й побудоване колективне розуміння світу.

Однак, на наш погляд, тільки емпіричні дослідження (проведені такими вченими, як К. Хілл, Дж. Хьюз, Ч. Рафаель, К. Карповітц стосовно інклюзивних діалогово-орієнтованих платформ, таких як онлайн-дискусійні форуми) можуть дати відповідь, чи дійсно ці якості веб-мережі наділяють можливостями окремих індивідів та соціальні інституції включатися до процесів соціально-політичних змін. В цьому аспекті є цікавим інтелектуальна суперечка К. Ширкі й М. Гладуелла. Так, К. Ширкі зазначав, що, завдяки Інтернету, колективна активність може бути скоординована більш гнучко, ніж у попередні епохи [41]. Однак М. Гладуелл стверджував, що здатність Інтернет-медіа створювати слабкі зв'язки робить їх непридатними для побудови соціальних рухів, які потребують сильної згуртованості [18]. Як рішення цієї суперечки можна запропонувати позицію Т. Рассмусена, який зазначає, що неурядові організації й суспільні рухи мають будуватися через персональні зустрічі та зібрання, а також саме ті слабкі зв'язки для ангажування лояльної, але менш активної аудиторії [38].

Демократичний авторитет публічної сфери закріплений у понятті дорадчої політики, тобто політики як аргументації щодо вироблення найсправедливіших рішень. Ю. Габермас стверджує, що «формування політичної волі спрямовується через фільтр дискурсивної думки» [21, с. 146]. Те, що Ю. Габермас називає «епістемним процедуризмом», постає як найбільш складний методологічний погляд на умови демократичного процесу, ніж той, що запропонований теорією раціонального вибору й герменевтикою, які нездатні пояснити когнітивний потенціал, наявний у дискурсивних процесах. Епістеміка передбачає, що процеси раціоналізації в публічному дискурсі можуть генерувати нове, збагачене знання, оскільки «згідно з

теорією комунікативної дії, вимоги нормативної дійсності, притаманні фактичній аргументації, можуть сприяти взаєморозумінню й співпраці» [21, с. 146].

Таким чином, з появою ЗМІ публічна сфера значно розширилася, а завдяки Інтернету стала всеохоплюючою та орієнтованою на взаємодію. І з цього приводу можна висловити певні побоювання, адже різноманітність інтересів, світоглядів і форм культури збільшують навантаження на здатність публічної сфери до конвергенції. Як всі ті голоси можуть розчинитися в аргументованому дискурсі, покликання якого створювати інформаційне забезпечення для політики, легітимізувати й раціоналізувати її? За висловом самого Ю. Габермаса, «... політика все більш заплутується в процесах масової комунікації, асимілюється й трансформується ними» [21, с. 153]. Це явище є наслідком повороту до інформаційної економіки (як би сказав Д. Белл) та мереж інформаційних технологій (за М. Кастельсом). Але навіть в цих умовах всі три форми влади в публічній сфері (політична, економічна й влада медіа), за Ю. Габермасом, повинні підкорятися певній комунікативній логіці, тобто поважати правило дискурсивної гри, за якої перемагають найпереконливіші аргументи.

Ще в 2006 р. Ю. Габермас, звертаючись до цифрових медіа мимохідь, відзначав, що Інтернет не має істотного значення для публічної сфери, але підкреслював, що взаємодія в Інтернеті має виключне демократичне значення, оскільки підживляє цензурування авторитарними режимами. Скептицизм вченого розділяв також і Б. Барбер, який розглядав Інтернет в контексті власної концепції «сильної демократії» [4], під якою розумів демократичну альтернативу, коли громадяни беруть участь на місцевому та національному рівні у різноманітних заходах і де дискурс та дебати є суттєвими умовами для вироблення спільної позиції у мультикультурному середовищі. Б. Барбер стверджує, що нові медіа-технології та Інтернет не мають сприятливої ролі через ряд особливостей нових медіа, серед яких: дедуктивна простота та схильність до поляризації, сегментації, а не створенню інтегрованих спільнот, усамітненість інтерфейсів користувачів нових медіа, превалювання зображень над текстовим контентом, супротив ієрархізації. Всі ці тенденції, на думку Б. Барбера, «створюють перепони для формування загальної структури, що є необхідною для представницької демократії й незамінною для демократії сильної» [4, с. 44].

За думкою Б. Барбера, демократія базується на виробленні значимого знання, а не простій інформації. А Інтернет з таким завданням впоратися не здатен, оскільки віддає перевагу індивідуальним потребам у порівнянні з потребами публічної сфери. До речі, цей феномен Н. Негропonte назвав «Daily Me» [33], вказуючи на персоналізований

характер новин у веб-мережі. Пізніше ця персоналізація була переінтерпретована Р. Патнемом як «невдала індивідуалізація, що веде до зниження громадянської залученості та негативної спіралі фрагментації публічної сфери» [37]. Свого часу і К. Санштейн попереджав, що Інтернет може мати руйнівні наслідки на формування суспільної думки, оскільки здатен генерувати сегментацію, паралельні сфери й групову поляризацію [42], за якої люди схильні шукати односторонніх і генерувати спільну думку, відмінну від думки інших. В подібному руслі розмірковував і М. Шудсон [39, с. 49], який закликав до розширення розуміння громадянства за умови інтеграції цифрових ЗМІ до демократичної системи. Вчений також відзначав, що серед великих перетворень, пов'язаних з журналістикою та політикою, лише деякі були пов'язані з новими технологіями. Незважаючи на те, що суспільні рухи і громадські організації звертаються до користування Інтернету, це не підтверджує демократичний потенціал мережі. Зокрема, М. Шудсон взагалі каже, що істотні політичні зміни відбулися б у будь-якому випадку з Інтернетом або без нього.

В той же час Ю. Бенклер [5], на відміну від перелічених авторів, вважає, що Інтернет являє собою суттєвий фактор зміни публічної сфери в бік більшої демократичності. Він стверджує, що перехід від структурованої публічної сфери до дискурсивної архітектури з різноспрямованими зв'язками між вузлами інформаційного середовища нівелює бар'єри для спілкування й принципово міняє можливість участі в публічній сфері. На думку вченого, в демократичних країнах такий знижений поріг до участі в опосередкованому спілкуванні спричиняє радикальне розширення публічної сфери. В той же час для тоталітарних країн така нова архітектура публічної сфери постає як сучасна загроза [5].

В цьому ракурсі Т. Рассмусен задається питанням: як аргументи і міркування спроможні вижити в цій комунікативній какофонії? [38]. Відповідь дослідник бачить в мережевій структурі Інтернету, яка через механізми внутрішньої фільтрації та синтезу дає можливість різним поглядам об'єднатися навколо певних центральних аргументів. На противагу такі вчені, як К. Санштейн [42] й Т. Гітлін [17] дотримуються тієї точки зору, що потужна діяльність у веб-мережі створює хаотичний, фрагментований дискурс, який в свою чергу може спричинити появу паралельних спільнот, ізольованих угруповань, що культивують екстремістські погляди. Таким чином, на думку дослідників, альтернативні ідеї та конструктивні позиції губляться у фрагментованому спілкуванні, що призводить до поляризації переконань. Тобто відбувається саме те, що не повинно мати місце в публічній сфері згідно з підходом Ю. Габермаса.

Непрямі підтвердження даної точки зору зна-

ходимо в результатах емпіричних досліджень М. Фіоріні й С. Абрамса [14], Н. Маккарті [30], Харгіттаї (Hargittai) [22] та ін. з приводу вивчення поляризації політичного простору в США. Питання, яким задавалися вчені, було наступним: а чи зіграв саме Інтернет певну роль у появі розриву у політичних поглядах американців? Наприклад, аналіз американської блогосфери, проведений Л. Адаміком [1], показав, що більшість політичних блоггерів належить або до правого крила, або до ліберального кластеру. Аналогічна тенденція була виявлена й М. Коновером [7] та іншими в Twitter. Більш того, Е. Лоуренс [28] стверджує, що за його спостереженнями політичноактивні громадяни спостерігають тільки за тими блогами, в яких виражається політична позиція, близька до їх власної. Підтвердження цього знаходимо і у Г. Фаррелла: велика група читачів блогів підпадає під вплив широкого спектра онлайн-джерел та поглядів, в той час як ймала, група більш політично активних людей, в значно меншій мірі читає ті політичні блоги, що висловлюють позицію, відмінну від їхніх поглядів. А Д. Мутц [32] взагалі вважає, що чим більше зв'язків з іншими політичними поглядами мають люди, тим менш вірогідна їх участь у політичному житті. Однак слід підкреслити, що в таких випадках з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки дуже важко, а дослідження великої вибірки блогів, проведене М. Генцковим та Дж. Шапіро [16] взагалі тезу про поляризацію публічної сфери не підтвердило.

Разом з тим не можна ігнорувати і тезу Й. Бенклера [5] про те, що топологія Інтернет-мережі не тільки впорядкована, але й характеризується достатньою плюральністю, за рахунок чого жоден вузол не контролює потік інформації. Таким чином, аргумент щодо надлишковості інформації нейтралізує аргумент щодо концентрації позицій та їх поляризації. Згідно з Й. Бенклером, Інтернет усуває основні перепони для впорядкованої різноманітності, що робить його ідеальним в якості платформи для демократичної публічної сфери. Інтернет більш стійкий до контролю і менш схильний до тривіалізації у порівнянні із традиційними засобами масової комунікації. Однак вчений застерігає, що Інтернет може функціонувати ліберально тільки в тому форматі, в якому він існує зараз. За умови, якщо одна з глобальних інтернет-корпорацій, таких як Google або Facebook, стане настільки потужною, що зможе заблокувати спілкування рамками власних сервісів, тоді Інтернет як демократична платформа зникне. Дану тезу підтримує Н. Фрейзер, яка вказує на конфліктність, емоційність і наявність контр-спільнот («субальтернативних контрагентів») [15] як обов'язкові характеристики публічної сфери, та З. Папахаріссі, який вважає боротьбу та оспорювання невід'ємними рисами публічної сфери в плюралістичних системах і важливими імпульсами демократії загалом [35].

Із зростанням критичної маси користувачів Інтернету у всьому світі, укріплення повсюдного зв'язку та революція даних обіцяють серйозні перетворення в способах управління, розробці політики та взаємодії громадян з державою. Підтвердження цієї думки знаходимо у доповіді «Dubai School of Government», опублікованій у 2017 р., де викладені основні тренди впливу Інтернету Речей та соціальних мереж на політичний процес [13].

В свою чергу і Ф. Говард, автор книги «Рах Technica: як Інтернет Речей може зробити нас вільними чи заблокувати нас», підмітив, що «для демократії Інтернет Речей змінить те, як виборці впливають на уряд, й те, як уряд впливає (й відслідковує) наше життя» [23]. Вчений також наголошує, що як для громадян, так і для лідерів важливо розуміти, куди ми рухаємося, ще до того, як ми там опинимося. Разом з тим він передбачає, що на зміну застарілим категоріям, як-то: держава, політична партія, громадська група, громадянин, прийде нова соціальна конструкція, яку він називає цифровим кланом.

У ракурсі вище сказано про перспективи подальших розвідок, на нашу думку, сконцентровані на питаннях цифрових передумов диктатури та демократії, електронної («computational») пропаганди й того, яким чином нові технології визначатимуть перебіг політичної конкуренції.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що природа публічної сфери однозначно змінюється під впливом Інтернету: колективний ментальний досвід, хоча він є віртуальним по своїй суті, стає фундаментальним виміром реальності всіх і

кожного, хто користується мережею. Вже сьогодні дослідники кажуть про виникнення так званої мережевої публічної сфери, й завдання вчених на найближчу наукову перспективу полягатиме у виявленні здатності цієї гібридної публічної сфери впливати на формальну політику.

Однак, на сьогоднішній день вже можна стверджувати, що якщо Інтернет і є певною детермінацією демократичних зсувів, але демократія як «річ для нас» не може бути знайдена в кібер-просторі, тільки в реальному суспільстві, яке послугується як аналоговими, так і цифровими засобами спілкування. Сьогодні самі канони традиційної політичної влади зазнають серйозних трансформацій від впливом електронної природи текстів, які стають гіпертекстами й реконструюються в процесі сприйняття, перетворюючи читача на автора, що володіє можливістю розмежувати власну ідентичність та аргументацію, таким чином підживляючи цілісність раціонально-критичних дебатів.

У цьому виникаючому середовищі опосередкованої публічності поступово зникає сфера нескінченної бесіди, орієнтованої на прагматичну згоду. Не варто також забувати і про те, що здебільшого низький рівень медіа-грамотності компрометує репрезентативність віртуальної сфери. Тож потенціал веб-комунікацій та мережевих інструментів щодо зрівноваження політичної та соціальної влади залишається донині дискусійним. Однак, чого не можна, на наш погляд, заперечувати, так це, що Інтернет стає мережевим розширенням публічного діалогу, створюючи можливості для проникнення публічної сфери в новий і потенційно більш широкий набір інститутів.

ПРИМІТКИ

¹ Аппенцель – населений пункт у Швейцарії (кантон Аппенцель-Іннерроден), в якому проводиться «Gemeindeversammlung» так звана зустріч міста, на якій вирішуються різноманітні питання життя громади міста. Зустріч проводиться «за гарної погоди на відкритому повітрі в центрі общини». Населення Аппенцеля приблизно 5600 чоловік.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ / REFERENCES

1. Adamic, L. A., Glance, N., 2005. The Political Blogosphere and the 2004 U.S. Election: Divided They Blog. Proceedings of the 3rd International Workshop on Link Discovery. ACM: 36-43.
2. Alasuutari, P., ed. 1999. Rethinking the media audience. London: Sage.
3. Anduiza, E., Jensen M., Jorba L., 2012. Digital Media and Political Engagement Worldwide: A Comparative Study. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Barber, B., 2003. Which Technology and Which Democracy? Cambridge, Mass.: The MIT Press.
5. Benkler, Y., 2006. The wealth of networks: How social production transforms markets and freedom. Yale University Press.
6. Bennett, W. L., Entman, R., 2001. Mediated politics in the future of democracy. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Conover, M., Ratkiewicz, J., Francisco, M., Gonçalves, B., Menczer, F., Flammini, A., 2011. Political Polarization on Twitter. Center for Complex Networks and Systems Research, School of Informatics and Computing, Indiana University, Bloomington.
8. Dahl, A. Robert, 1989. Democracy and its Critics. New Haven: Yale University.
9. Dahlgren, P., 2005. The Internet, Public Spheres, and Political Communication: Dispersion and Deliberation. Political Communication 22, 147-162.
10. Dahlgren, P., 2013. The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy. Houndmills Basingstoke: Palgrave Macmillan.
11. Davis, R., 2009. Typing Politics: The Role of the Blogs in American Politics. Oxford: Oxford University Press.
12. Etzioni, A., 1997. Communities: Virtual vs. Real. Science 277, 295.
13. Fadi, S., 2017. Social Media and the Internet of Things towards Data-Driven Policymaking in the Arab World: Potential, Limits and Concerns. Arab Social Media Report, Dubai: MBR School of Government 7.
14. Fiorina, M. P., Abrams, S. J., 2008. Political Polarization in the American Public. Annual Review in Political Science 11, 563-588.
15. Fraser, N., 1993. Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. Cambridge, Mass.: The MIT Press.

16. Gentzkow, M., Shapiro J. M., 2010. What Drives Media Slant? Evidence From U.S. Daily Newspapers. *Econometrica* 78(1), 35-71.
17. Gitlin, T., 1998. Public Sphere or Public Spherules? In *Media Ritual and Identity*. London: Routledge.
18. Gladwell, M., 2010. Small Change. Why the Revolution will not be Tweeted. *The New Yorker*.
19. Grossman, K. L., 1995. *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*, New York: Viking.
20. Habermas, J., 1996. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
21. Habermas, J. 2009. *Political Communication in Media Society: Does Democracy still have an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research*. Cambridge: Polity Press.
22. Hargittai, Eszter, Gallo, J., Kane, M., 2008. Cross-ideological Discussions among Conservative and Liberal Bloggers. *Public Choice* 134(1), 67-86.
23. Howard, N. Philip, 2015. *Pax Technica: How the Internet of Things May Set Us Free or Lock Us Up*. Yale University Press.
24. Internet of Things. Access mode: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/internet-of-things>
25. Kahn, R., Kellner D., 2004. New media and Internet activism: From the 'Battle of Seattle' to blogging. *New Media & Society* 6(1), 87-95.
26. Katz, J., 1997. *The Digital Citizen*. Wired.
27. Kies, R., 2010. *Promises and Limits of Web-Deliberation*. New York: Palgrave Macmillan.
28. Lawrence, E., Sides J., Farrell, H., 2010. Self-Segregation or Deliberation? Blog Readership, Participation Polarization in American Politics. *Perspective in Graham Politics* 8, 141-157.
29. Lynch, M., 2012. *The New Arab Politics*. New York: Public Affairs Books.
30. McCarty, Nolan M., Keith T. Poole, Rosenthal H., 2006. *Polarized America: The Dance of Ideology an Unequal Riches*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
31. Morozov, E., 2014. The rise of data and the death of politics. Access mode: <https://www.theguardian.com/technology/2014/jul/20/rise-of-data-death-of-politics-evgeny-morozov-algorithmic-regulation>
32. Mutz, D. C., 2006. *Hearing the Other Side: Deliberative Versus Participatory Democracy*. Cambridge University Press.
33. Negroponte, N., 1995. *Being Digital*. New York: Vintage Books.
34. Noam, M. Eli, 2005. Will the Internet Be Bad for Democracy? *ACM: The digital society* 10, 57-58.
35. Papacharissi, Z., 2004. Democracy Online: Civility, Politeness, and the Democratic Potential of Online Political Discussion Groups. *New Media & Society* 6(2), 259-283.
36. Porcaro, G., 2016. The industrial internet will transform policymaking. Access mode: <http://bruegel.org/2016/09/the-industrial-internet-will-transform-policymaking/>
37. Putnam, R. D., 2001. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
38. Rasmussen, T., 2013. Internet-Based Media, Europe and the Political Public Sphere. *Media, Culture & Society* 35(1), 97-104.
39. Schudson, M., 2006. New Technologies and Not-So-New Democracies. *Mediekultur* 22(40), 6-14.
40. Sherif, Elsayed-Ali, 2016. Five ways technology will shape the future of politics, society and human rights. Access mode: <https://www.amnesty.org/en/latest/campaigns/2016/12/five-ways-technology-will-shape-the-future-of-politics-society-and-human-rights/>
41. Shirky, C., 2009. *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. New York: Penguin.
42. Sunstein, C. R., 2009. *Republic. com 2.0*. New Haven: Princeton University Press.

Славина Ольга Вячеславівна – кандидат політичних наук, старший викладач
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Адреса: 49010, Дніпро, пр. Гагаріна, 72
E-mail: olga7slavina@gmail.com

Slavina Olga V. – PhD in political sciences, senior lecturer
Oles Gonchar Dnipro National University
Address: 72, Gagarin Av., 49010, Dnipro, Ukraine
E-mail: olga7slavina@gmail.com
ORCID 0000-0002-3907-5814